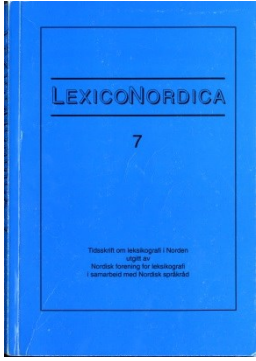

LexicoNordica

Forfatter:	Göran Bornäs [Ett franskt lexikonpaket från Norstedts]	
Anmeldt værk:	Håkan Nygren, Jacques Mangold, Wandrille Micaux og Sonia Siljeström. 1998. <i>Norstedts stora fransk-svenska ordbok. Le Grand Dictionnaire français-suédois de Norstedts</i> . Stockholm: Norstedts Ordbok. Mona Wiman, Jacques Mangold, Wandrille Micaux, Håkan Nygren, Sonia Siljeström og Françoise Sullet-Nylander. 1998. <i>Norstedts stora svensk-franska ordbok. Le Grand Dictionnaire suédois-français de Norstedts</i> .	
Kilde:	LexicoNordica 7, 2000, s. 223-238	
URL:	http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/lexn/issue/archive	

© LexicoNordica og forfatterne

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre LexicoNordica (1-16) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

Göran Bornäs

Ett franskt lexikonpaket från Norstedts

Håkan Nygren (projektledare), Jacques Mangold, Wandrille Micaux, Sonia Siljeström (huvudredaktörer): *Norstedts stora fransk-svenska ordbok. Le Grand Dictionnaire français-suédois de Norstedts*. Stockholm: Norstedts Ordbok 1998. XXIV + 840 s.

Mona Wiman (projektledare), Jacques Mangold, Wandrille Micaux, Håkan Nygren, Sonia Siljeström, Françoise Sullet-Nylander (redaktörer): *Norstedts stora svensk-franska ordbok. Le Grand Dictionnaire suédois-français de Norstedts*. Stockholm: Norstedts Ordbok 1998. XXXII + 680 s.

1. Kort inledning om svenska lexikon på franskans område

Det kan vara instruktivt att belysa den aktuella lexikonsituationen i Sverige när det gäller franska med en kort historisk tillbakablick. Om man håller sig till större ordböcker handlar det inte om något överväldigande antal. Senare än många andra länder fick Sverige sitt första franska lexikon 1745 när Levin Möller publicerade sitt

NOUVEAU DICTIONNAIRE FRANÇOIS-SVEDOIS ET SVEDOIS-FRANÇOIS. En Ny Frantzösk och Swensk samt Swensk och Frantzösk LEXICON, eller Orda-Bok, I hwilkens Första Del alla Frantzöska Ord och besynnerliga Tale-sätt, som ej allenast i dageligt Tal, utan ock i allehanda Konster och Wettenskaper förekomma, äro effter de fullkomligaste och isynnerhet FRISCHENS Orda-Bok på Swenska förklarade, med de förbättringar, som i Förtalet omröras, Och i Andra Delen alla Swenska Ord effter de ordrikaste Register på frantzöska öfwersatte. Utgifwen af LEVIN MÖLLER, Log. & Metaphys. Profess. Ordin. Stockholm och Upsala, hos Gottfried Kiesewetter, 1745. Första Delen ([fransk-svensk] 12 s. + 1512 spalter). Andra Delen ([svensk-fransk] 320 spalter).

Ett hundratal år senare, 1842–1843, kom nästa verk:

Nytt fransyskt och svenskt lexikon, med utförlig fraseologi, ordens uttal då det afviker från allmänna reglor, samt tekniska och vetenskapliga termer; jemte ett bihang, innehållande: 1:o Franska språkets synonymer och homonymer; 2:o Geografiskt och etniskt ordregister; 3:o Förteckning på franska dopnamn; 4:o Etymologiskt register, med de allmännaste ordens derivation. Efter de nyaste, bästa och fullständigaste ord-

böcker, utarbetadt af A.F. Dalin. Stockholm, tryckt och stereotyperadt hos L.J. Hjerta, på dess förlag. Förra delen ([A–H] 1842; 4 + 564 s.). Sednare delen ([I–Z + Tillägg + Bihang] 1843; 4 + 642 s.).

Den framstående lexikografen A.F. Dalins fransk-svenska ordbok är den mest omfattande som hittills kommit ut. Dess två delar innehåller alltså tillsammans mer än 1200 sidor, vardera med tre 90-radiga spalter.

Den omfattande *Svensk-fransk ordbok efter de bästa källor och med biträde af sakkunnige män utarbetad och utgifven af Ferdinand Schulthess* (Stockholm: P.A. Norstedt & Söners förlag; VI + 1737 s.) gavs ut 1885. Sex år senare publicerade samme författare *Fransk-svensk ordbok – Skolupplaga* (Stockholm: P.A. Norstedt & Söners förlag; XXXIII + 740 s.)

År 1936 kom sedan både Johan Vising's *Fransk-svensk ordbok* (Stockholm: Albert Bonniers förlag; VIII + 779 s.) och Thekla Hammars *Svensk-fransk ordbok* (Stockholm: P.A. Norstedt & Söners förlag. Svenska Bokförlaget; VIII + 1088 s.). Båda hade uppenbarligen i stor utsträckning utarbetats betydligt tidigare. Trots vissa revideringar blev de efterhand allt mer otidsenliga. Den som rådfrågar Vising och Hammar upptäcker snabbt i vilken utsträckning vår nuvarande tillvaro präglas av företeelser och följaktligen ord och uttryck som saknades på 1930-talet.

Ett antal mindre lexikon publicerades efterhand, men det var först framåt slutet av seklet som vi fick moderna hjälpmedel av mer betydande omfattning: först Natur och Kulturs *Fransk-svensk ordbok* av Jeannie Enwall och Ruth Lötmarker 1995 (XIV + 1007 s.) och tre år senare det norstedtska lexikonpaketet. Det förefaller naturligt att vid värderingen av Norstedts fransk-svenska ordbok jämföra den med Natur och Kulturs. Ingen svensk-fransk motsvarighet till detta senare existerar eller har så vitt jag känner till aviserats.

2. Norstedts stora fransk-svenska ordbok

2.1 Omfång

Norstedts stora fransk-svenska ordbok (fortsättningsvis benämnd N fr-sv) ger utrymme åt "74.000 ord och fraser" (omslag), medan Natur och Kulturs *Fransk-svensk ordbok* (= N & K) innehåller "ca 55.500 uppslagsord och ca 34.500 fraser" (s. V). Även om det inte är säkert att siffrorna räknats fram på exakt samma sätt har vi redan här en fingervisning om att N fr-sv är mer begränsad till omfånget än N & K.

En beräkning av antalet tecken i de två verken ger vid handen att N fr-sv har en textmassa som motsvarar ca 70% av den i N & K.

För att få en uppfattning om antalet uppslagsord har jag räknat alla dem som börjar på *do-*, *or-* och *u-*. Resultatet blir för N & K 782 (279 + 232 + 271 för de tre grupperna), för N fr-sv 542 (203 + 157 + 182), dvs. ca 70%. En snabbkontroll av de uppslagsord som börjar på *n-* ger en något högre siffra för N fr-sv, ca 75%. Eftersom N & K har drygt 55.000 uppslagsord kan man våga en förmodan att N fr-sv omfattar omkring 40.000.

Enligt samma beräkningsgrund skulle Möller ligga under 30.000 uppslagsord, Dalin nå upp i närheten av 80.000, Schulthess befinna sig strax under och Vising något över 35.000. För att ge ett begrepp om vad dessa siffror innebär kan vi betrakta några andra betydande verk: *Le Nouveau Petit Robert*, en uppdaterad version av det synnerligen innehållsrika enbandslexikonet (först publicerat 1967), omfattar nära 60.000 uppslagsord (Inledning, s. XI) och det monumentala *Trésor de la langue française* (i tjugo synnerligen omfångsrika volymer) över 100.000 (Muller 1994:139). I närheten av detta tal torde också Blinkenberg & Høybye, *Fransk-dansk ordbog* ligga om mina beräkningar grundade på de tidigare nämnda fyra ordgrupperna stämmer något så när; i reklamen uppges *Fransk-dansk ordbog* vara det största tvåspråkiga lexikon som existerar på franskans område.

Traditionellt har man en tendens att enbart eller huvudsakligen se till antalet uppslagsord när man bedömer ett lexikons storlek – och användbarhet. I verkligheten är det – minst – lika viktigt att ta hänsyn till hur rikt innehållet i artiklarna är. Författarna till båda de ordböcker vi nu granskar är medvetna om problemet eftersom de anger omfattningen antingen i dels uppslagsord, dels "fraser" (N & K) eller i "ord och fraser" (N fr-sv). Att räkna de två kategorierna separat är klart att föredra.

Låt oss först konstatera att uppdelningen i uppslagsord och artikelinnehåll kan variera avsevärt mellan olika lexikon. Så ser man att N & K har en tydlig tendens att sprida materialet i fler artiklar än N fr-sv. Medan **pomme de terre** (det klassiska exemplet!) är ett eget uppslagsord i den förra, figurerar det inuti artikeln **pomme** i den senare. Vidare behandlas ord som **clair**, **pacifique/Pacifique**, **paillard/paillarde**, **palliatif**, **parler**, **sud-est/Sud-Est** och de många nationalitetsorden/språkbeteckningarna i fler artiklar i N & K än i N fr-sv.

Att uppskatta hur omfattande innehållet är i en lexikonartikel framstår inte som en alldeles enkel uppgift. Uttrycket "fraser" som används av de båda nya ordböckerna är inte definierat (inte heller i

Svensén 1987). Fortsättningsvis använder jag begreppet om varje fransk enhet (konstruktionsangivelse, översatt eller oöversatt exempel, kollokation, idiom osv.) som påträffas inom en artikel.

Jag har börjat med att undersöka hur de olika lexikonen behandlar ordet **doigt**. N fr-sv har i sin artikel 2 betydelsegrupper och totalt 16 fraser, medan N & K innehåller 3 betydelsegrupper och 12 fraser. Om man går till de äldre ordböckerna ser man att Möller och Dalin särskiljer vardera 6 betydelsegrupper; Schulthess har 4, Vising 3. Möller tar upp 16 fraser, Dalin över 30, Schulthess 18 och Vising 19. I förbigående kan vi notera att man i *Fransk-dansk ordbog* hittar mer än 70.

Man kan naturligtvis inte dra några säkra slutsatser av resultaten från en enskild artikel. Därför har jag gått genom innehållet i de svenska lexikonen i nio andra artiklar: **aussi**, **clair**, **courir**, **cours**, **course**, **pas** (subst. och neg.), **rentrer**, **sous** och **tout**. Låt oss först konstatera att N fr-sv och N & K inte skiljer sig markant: den förra har något fler fraser, den senare tar upp något fler betydelser. Av de äldre verken visar sig Dalin ligga klart framför de andra i fråga om artikelinnehåll liksom när det gäller antalet uppslagsord. Möller har totalt sett relativt få fraser (påfallande ojämnt fördelade f.ö.: under **courir** återfinns ett 30-tal, under **course** ingen enda). Intressant är att notera att Vising och Schulthess, som inte utmärker sig genom antalet ord, ligger före våra två nya lexikon i fråga om rikt artikelinnehåll.

För att vara på den säkra sidan beträffande N & K och N fr-sv har jag jämfört ytterligare sex av deras artiklar, nämligen **peu**, **par**, **part**, **parti**, **partie** och **prendre**. Bortsett från **par** och **prendre**, som i N & K behandlas i inramade "specialartiklar" (av vilka det finns totalt 30) med ett genomgående mycket rikhaltigt innehåll, kan man också här fastslå att de två ordböckerna inte skiljer sig väsentligt när det gäller mängden information som ges inuti artiklarna. Ett sådant omdöme bekräftas för övrigt om man räknar med att ca 40.000 av de 74.000 ord och fraser som N fr-sv innehåller är uppslagsord; resterande ca 34.000 måste då rimligen vara fraser, vilket stämmer påfallande väl med N & K:s "ca 34.500 fraser".

2.2 Urval av uppslagsord och fraser

För att jämföra urvalet av uppslagsord i de båda lexikonen har jag i N & K gått genom de 200 första orden på **p** (det för oss fram t.o.m. **palliatif**, adj.). N fr-sv har här 113 ord (drygt 55% av 200, alltså en siffra som är lägre än den på 70–75% som beräknats ovan; en jämförelse med *Le Petit Robert* visar att N & K av någon anledning har särskilt många ord

just i detta avsnitt). Av de 113 saknas 6 i N & K som i sin tur har 93 egna uppslagsord; 107 är alltså gemensamma. En del av de 93 artiklar som är speciella för N & K kan tillskrivas dess allmänna benägenhet att dela upp i fler uppslagsord och generösa hänvisningsprinciper för exempelvis oregelbundna verbformer. Av de övriga utgörs en stor andel av facktermer (ofta med beteckningar som "hist", "zool", "jur", "bygg", "fiske"). Åtskilliga andra är avledningar, normalt lättbegripliga med utgångspunkt från grundordet. Mitt intryck är att man mycket ofta – för olika språk – kan göra just dessa två konstateranden för det ordförråd som i frekvens befinner sig ovanför 40.000. Det rör sig där om ord som för de flesta normalanvändare ter sig ganska marginella.

Vad som snarast frapperar en är att urvalet i N fr-sv i så stor utsträckning ryms inom det man finner i N & K, vilket i sin tur skiljer sig ganska lite från det i *Le Petit Robert*. Man tänker på vad redaktionen för N & K säger: "Ett stort antal ordböcker och uppslagsverk [...] har varit oss till hjälp vid valet av ord och exempel" (s. V). Jämför N fr-sv: "Vid urval och behandling av uppslagsord och exempel har ett stort antal franska och svenska ordböcker och uppslagsverk använts" (s. III). Det förefaller klart att båda de svenska lexikonerna grundar sig på god fransk lexikonpraxis där urvalet av uppslagsord i verk av olika omfattning tar hänsyn till frekvens men också förlitar sig på lång erfarenhet av användarnas behov och önskemål. Man noterar att Möller, Dalin och Schulthess redan i titlarna på sina verk med stolthet meddelar att deras arbete grundas på de bästa förebilder.

Av de 200 undersökta uppslagsorden på **p** finns i N & K två förkortningar av bokstavstyp (**PAC** och **PAF**). De återfinns båda i N fr-sv som dessutom ger **P.A.**, **P.A.C.A.**, **PAL**. Jag har gått genom samtliga förkortningar av detta slag under bokstaven **a**: N & K har här drygt 10, N fr-sv ett 20-tal, medan det i den utmärkta *Fransk-svensk fackordbok* av Lötmarker & Pioud (1986) förtecknas ca 150 förkortningar på **a**-. Alla som lyssnar på radio och TV eller läser tidningar och fackböcker om t.ex. politik, ekonomi, samhälle vet vilket plågoris förkortningarna utgör. Många användare kommer att beklaga att inte betydligt fler av de förargliga bokstavskombinationerna tas upp i de fransk-svenska ordböckerna. I övrigt täcker dessa väl det moderna samhällets ordförråd, utan att därför försumma det traditionella litterära språket. Ord med lägre stilnivå är också väl representerade.

I tvåspråkiga lexikon måste givetvis egennamn med avvikande form ges en plats. Båda de fransk-svenska ordböckerna upplyser om vad som döljer sig bakom geografiska namn som **Aix-la-Chapelle**, **Bâle**, **Douvres**, (**le pays de**) **Galles**, **Gênes**, **Munich**, **Varsovie**, men enbart N & K tar upp till exempel **la Nouvelle-Galles du Sud**, **les Orcades**,

Trèves. Namn från religiös och/eller politisk historia som **Charlemagne, Charles, Henri, Jean, Moïse, Noé, Pierre, Ponce Pilate** "översätts" också i båda. **Louis**, inte utan betydelse i fransk historia, har däremot råkat hamna utanför urvalet i N fr-sv, liksom **Jacques. Archimède, Aristote** och **Horace** tas upp i båda, men bara N & K ger plats åt exempelvis **Cicéron, Eschyle, Ovide, Pline l'Ancien** och **Pline le Jeune, Sénèque, Socrate, Sophocle, Virgile**; samma sak gäller **Isaïe, Matthieu, Salomon**. Om vi kastar en blick på den franska litteraturen, upptäcker vi att **L'Avare** förekommer i båda med hänvisning till Molière (som också nämns under **Harpagon** i N fr-sv men inte i N & K), att pjäsen *Le Misanthrope* inte finns under detta uppslagsord i någondera medan däremot **Alceste** beskrivs i N & K inte i en utan två uppenbarelser: "1 i Euripides tragedi Alkestis 2 i Molières 'Misanthropen' Alceste". Båda ordböckerna förklarar *L'Assommoir* och *Germinal* med författarens namn nämnt, men N & K är ensam om att ge upplysningar om till exempel *La Chartreuse de Parme, Les Misérables, Le Père Goriot, Les Trois Mousquetaires*. Det är tydligt att N & K ger större utrymme än N fr-sv åt allmänna kunskaper av delvis encyklopedisk natur.

Varken N & K eller N fr-sv behandlar prefix bland uppslagsorden. Om prefixens betydelser och användningssätt (naturligtvis med angivande av de olika former vissa av dem kan ha) hade förklarats skulle det dels ha varit möjligt att slopa en hel del uppslagsord på exempelvis **in-, pré-, re-** där tolkningen inte kan bereda svårigheter, dels skulle man "öppna" för läsarnas egen förståelse av de talrika prefigerade ord som inte kunnat beredas utrymme. Man invänder kanske att de flesta ordboksanvändare antingen redan vet eller själva kan räkna ut vad dessa och andra prefix betyder, men ett lexikons uppgift är att ge precisa upplysningar om mycket som en del användare redan känner väl till. Även prefix som **anti-, pseudo-, ultra-**, som kan kombineras med otaliga ord, borde ha förklarats. Låt mig nämna att *Le Trésor de la langue française* tar upp över 80 sammansättningar på **ultra-** men att den dokumentation lexikonet grundas på innehåller ca 500.

Element av typen **franco-, anglo-, germano-, hispano-, sino-** kunde också med fördel ha gjorts till uppslagsord. På **sino-** hittar man i N fr-sv **sino-indien** och **sino-soviétique** och dessutom **sinophile, sinologie, sinologue**. De två sistnämnda översätts med 'sinologi' respektive 'sinolog', ett förfaringssätt (använt även i N & K) som inte upplyser den bildningstörstande särskilt mycket.

Vi har sett att N & K har 12 fraser i artikeln **doigt** och N fr-sv 16. 7 av dessa är gemensamma (i ett par fall med smärre variationer): *petit doigt*; *connaître (savoir) qch sur le bout des doigts (du doigt)*; *ne rien [savoir] faire de ses dix doigts*; *ne pas lever (remuer) le petit doigt (pour)*; *montrer du doigt*; *un doigt de (vin/lait)*; *être à un doigt (deux doigts) de* (N fr-sv har här två fraser). N fr-sv ger under **doigt** också *se mettre le doigt dans l'œil* och *obéir au doigt et à l'œil* som båda i N & K behandlas under **œil** (se också **coude**), *doigt de pied* (i N & K under **pied**), *mettre le doigt sur la plaie* (i N & K under **plaie**). N & K har dessutom i artikeln **doigt**: *entre l'arbre et l'écorce il ne faut pas mettre le doigt* (ordspråk); *s'en mordre les doigts* (i N fr-sv under **mordre**); *pointer son doigt vers*; *toucher qch du doigt* (i N fr-sv ges *faire toucher qc du doigt à qn* under **toucher**); *jusqu'au bout des doigts*. N fr-sv har fyra egna fraser: *mon petit doigt me l'a dit*; *être comme les deux doigts de la main*; *gagner les doigts dans le nez*; *se faire taper sur les doigts*. Denna förteckning bevisar först och främst att det inte är helt okomplicerat att skaffa sig en överblick över frasbeståndet i de två ordböckerna. Man ser att majoriteten av uttrycken är gemensamma och att de respektive urvalen knappast uppvisar några anmärkningsvärda drag.

2.3 Artiklarnas utformning och innehåll

I exempelvis Visings ordbok används systematiskt hänvisningar från en artikel till en annan när det gäller lexikaliserade ordgrupper av bland annat det slag som nämns i föregående stycke. *Se mettre le doigt dans l'œil* översätts där under **doigt**, men i artikeln **œil** finns en hänvisning till **doigt** (man hittar under **œil** inte mindre än 13 hänvisningar av denna typ). Ingen av de två nya fransk-svenska ordböckerna har något sådant hänvisningssystem. N & K anger (s. IX, punkt 13) att lexikaliserade ordgrupper placeras under sista ledet utom i några specificerade fall. N fr-sv säger ingenting om sin praxis på denna punkt. I många fall översätts där tvåledade uttryck under båda de ord som ingår. Detta gäller t.ex. *agent de maîtrise*, *allocations familiales*, *clef anglaise*, *mémoire vive*, *siège social*, *société anonyme*. Tillvägagångssättet är naturligtvis bekvämt för användaren men kräver mycket plats som kunde användas till att förklara fler uttryck. Jag anser att Visings princip är den i särklass bästa genom att dels inte slösa med platsen, dels framhäva hur orden är förbundna med varandra i ett komplicerat semantiskt nätverk.

Artikeln **apprendre** i N fr-sv innehåller totalt sex fraser. Man får veta att *apprendre qc à qn* betyder dels 'lära ngn ngt' (under **1**), dels 'meddela, underrätta (ngn om ngt)' (**3**); man informeras om att det heter *apprendre à faire qc* och *apprendre à qn à faire qc*; dessutom ges två idiom: *cela (ça) lui apprendra [à vivre] !* och *il apprend facilement*. Under **permettre** läser man bland annat *permettre à qn de faire qc, mes moyens ne me le permettent pas* och *se permettre de faire qc*. I båda dessa fall får alltså läsaren veta hur verben konstrueras. Lexikonet upplyser likaledes om att man säger *attendre de faire qc* och *s'attendre à; contraindre qn à faire qc; décider de faire qc, décider qn à faire qc, se décider à faire qc, être décidé à faire qc; empêcher qn de faire qc, s'empêcher de faire qc; espérer faire qc; forcer qn à faire qc; inciter qn à faire qc; avoir intérêt à faire qc*. Vidare får man veta att *allergique* konstrueras med *à*, att man säger *capable de qc* och *être capable de faire qc; prêt à qc, prêt à faire qc*.

Att man anger hur dessa ord konstrueras är utmärkt. Man undrar varför motsvarande uppgifter inte ges för ord som **encourager**, **exhorter**, **louer** (i betydelsen 'hyra'), **obliger**, **préférer**. Inte heller tas *être contraint/forcé de faire qc* upp. I andra fall ges ofullständiga eller oklara upplysningar. Så i artikeln **prier** där bland annat *je vous en prie* och *vous êtes prié de* förekommer men inte den bakomliggande huvudkonstruktionen *prier qn de faire qc*. Under **demander 1** hittar man *demander qc à qn, demander à qn de faire qc* och *il ne demande qu'à ...* I samma avdelning finns också *demander [en mariage]* 'fria till'; under betydelse 3 'söka; fråga efter; beställa' läser man två exempel: *on vous demande au téléphone* 'det är telefon till er' och *je ne te demande pas l'heure qu'il est* 'lägg dig inte i det här'. Det framgår inte att personobjektet i det första av dessa exempel är direkt objekt, i det andra indirekt (att de alltså i 3:e person singular motsvaras av *le/la* respektive *lui*). Fraserna *demander qn [au téléphone]* och *demander qn [en mariage]* borde ha förts samman.

Kan man inte hävda att upplysningar om ordens konstruktion är nödvändiga i ett passivt lexikon bara i de fall de påverkar tolkningen? Nej, jag menar att den passiva ordboken bör betraktas som ett grundläggande hjälpmedel för språktillägnande och att den följaktligen måste ge så fullständiga uppgifter som möjligt i fråga om ordens konstruktionssätt som en del av den nödvändiga beskrivningen av språket. Redaktionen för N fr-sv tycks dela den uppfattningen i princip men tillämpar den inte fullt ut. Detta gäller också, men i mindre omfattning, om N & K (se Bornäs 1996:123), vilket kanske bevisar att det inte alltid är lätt att vara konsekvent.

När det gäller modusanvändningen, som N & K redovisar ganska omsorgsfullt, avstår N fr-sv konsekvent (så vitt jag kan se) från att ge upplysningar, även i sådana fall där modusbruket har betydelse för tolkningen (vid verb som *dire*, *supposer*, *admettre*, *comprendre*). Vi återkommer till problemet med konstruktioner och modus på tal om det aktiva lexikonet.

N & K presenterar de oregelbundna verben i ett appendix på nio sidor. Fem andra listor tar upp Gastronomiskt ABC, vintermer, druvsorter, EU-termer och ordspråk. N fr-sv har ingen motsvarighet till detta: ingenting följer här efter **zygomatique**. De oregelbundna verbens tema presenteras i stället i början av respektive uppslagsord. N fr-sv ger inte som N & K hänvisningar till infinitiven under oregelbundna verbformer som hamnar på annan plats i den alfabetiska ordningen, t.ex. **ir-**, **va**, **vais**; **reçois**, **reçoive-**; **tiendr-** (**tienn-**), **tiens**.

3. Norstedts stora svensk-franska ordbok

3.1 Omfång och urval

Den svensk-franska ordboken (= N sv-fr) innehåller något färre "ord och fraser" än den fransk-svenska: 67.000 mot 74.000. Den har också färre sidor: 680 mot 840. Enligt mina beräkningar har den ändå fler uppslagsord än sin passiva motsvarighet och följaktligen i genomsnitt ett mer begränsat innehåll i artiklarna. Det större antalet uppslagsord kan säkerligen delvis tillskrivas svenskans många sammansättningar. På **n-** finner man nästan 60 avledningar och sammansättningar på **natt-**, uppemot 70 på **natur-**, mer än 120 på **ned-** (inklusive **nedan-**, **neder-**) och ungefär lika många med förleden **ny-**.

En historisk tillbakablick visar att den svensk-franska delen i Möllers 1700-talslexikon är betydligt mer begränsad än den fransk-svenska, medan däremot Schulthess' svensk-franska ordbok är långt mer omfattande än hans fransk-svenska, liksom Hammars svensk-franska klart slår Visings fransk-svenska i omfattning. *Dansk-fransk ordbog* av Blinkenberg & Høybye är i ungefär samma format som deras *Fransk-dansk ordbog*. Man kan alltså knappast hävda att det är "naturligt" att en aktiv ordbok är mera kortfattad än sin passiva motsvarighet.

Svenska ord på lägre stilnivå, med beteckningen "vard." och (mera sällan) "vulg." eller "sl.", tas upp i N sv-fr och översätts oftast med

stilistiska motsvarigheter: **knasig** vard. *dingue*; **kosing** vard. *fric*, *pognon*; **stålar** vard. *fric*, *pognon*, *tunes*; **käk** vard. *bouffe*, *bectance*; **slaf** vard. *plumard*, *pieu*; **snubbe** vard. *type*, *mec*. I andra fall ges översättningar dels från normalspråket dels från en lägre stilnivå: **digga** vard. *aimer*; **jag diggar det** *ça me botte*; **pröjsa** vard. *débourser*, *cracher*. I en del fall ges en förklaring med mindre bokstäver till det svenska ordets betydelse: **sticka** (III, 4) vard., *ge sig i väg*, *gå*, *smita*, *åka s'en aller*, *filer*, *fiche(r) le camp*; **sno** vard., *stjåla chiper*, *piquer*, *faucher*; **sno sig** vard., *skynda sig se grouiller*; **sno på** vard., *raska på se grouiller*, *se manier*, *s'activer*; **2 svida** vard., *klä*, **svida om** *se changer*; **svida upp sig** *se saper*; **gänga sig** vard., *gifta sig se mettre la corde au cou*, *se marier*. Eftersom översättningarna i dessa fall och de flesta andra inte är försedda med stilbeteckningar kan den oerfarne användaren förledas att tro att t.ex. *s'en aller* och *fiche(r) le camp* är utbytbara mot varandra och att *se changer* och *se saper* hör hemma på samma stilnivå. Den som vill undvika misstag bör alltid ha ett enspråkigt franskt lexikon till hands för att kontrollera och komplettera de uppgifter den svensk-franska ordboken ger.

Låt oss konstatera i förbigående att översättningarna i N fr-sv på motsvarande sätt normalt lämnas omarkerade. De vardagliga uttrycken **se grouiller** och **se magner** översätts med respektive 'skynda på, lägga på en rem, sno sig' och 'raska på, lägga på ett kol'. Detta orsakar väl inte problem för svenskspråkiga användare, men hur är det med de franskspråkiga? Målformuleringen i Norstedts båda lexikon säger ingenting klart om andra än svenskspråkiga användare. Men de har både svensk och fransk titel, förordet finns på båda språken liksom en förkortad version av anvisningarna för användandet i pärmens insida. I realiteten kommer den svensk-franska ordboken med nödvändighet att också användas av franskspråkiga läsare som passivt lexikon och den fransk-svenska som aktivt, men i sin utformning tycks de inte ta hänsyn till den funktionen. Man kan nämna att genus alltid anges för franska ord men inte för svenska och att inga uppgifter ges om svensk verbböjning.

I N sv-fr har de franska oregelbundna verbens temaformer samlats i början av volymen, s. XXIV–XXXI. Tyvärr är inte dessa verb på något sätt markerade när de dyker upp i lexikonartiklarna.

3.2 Artiklarnas innehåll

I artikeln **be** finner vi följande konstruktionsangivelser: *prier qn de faire qc*; *demander à qn de faire qc*; *demander qc à qn*. Under **tillåta**

läser vi bland annat *permettre qc à qn; permettre à qn de faire qc; autoriser qn à faire qc; se permettre de ...* Vi konstaterar här att N sv-fr inte försummar att ange hur orden konstrueras. Dock saknas viktiga användningar av *demander* som i fraserna *il ne demande qu'à ...* och *on vous demande au téléphone* (exemplen hämtade ur N fr-sv, s.v. **demander**; jfr ovan 2.3).

Artikeln **1 lova** ger *promettre qc à qn* men inte *promettre à qn de faire qc*; likaledes under **föreslå** *proposer qc à qn* men ingen infinitivkonstruktion. Som översättningar av **frukta** ges *craindre, avoir peur de, redouter* men ingenting sägs om hur dessa uttryck (åtminstone det första och det sista) utvecklas med en infinitiv. I artikeln **rädd** hittar man däremot "**jag är rädd för att jag inte kan komma** befarar je crains (j'ai peur) de ne pas pouvoir venir". Den som är väl bekant med fransk syntax kan visserligen utgå från att om det heter *promettre/proposer qc à qn* så bör infinitivkonstruktionen vara *promettre/proposer à qn de faire qc*. Om man förutsätter den typen av kunskap hos läsaren är det förstas mycket som kunde strykas i lexikonet. Det tycks mest vara slumpen som bestämmer vad som tas upp. I artikeln **föredra** ges ingen upplysning om hur *préférer* kombineras med en infinitiv, medan man under **vilja (II)** hittar *préférer, aimer mieux faire qc* som översättning av "hellre vilja". Under **hoppas** får man inte veta att det heter *espérer faire qc; aimer faire qc* ges däremot under **älska**; "tycka om att göra ngt" (**tycka 2**) översätts med *aimer [à] faire qc*.

Båda de norstedtska lexikonerna behandlar modusfrågan styvmoderligt. Visserligen kan man i artikeln **vilja (II)** bland annat läsa "**jag skulle vilja att** je voudrais que + konjv., je désirerais que + konjv." och längre fram "**det vill till fordras att** il va falloir + inf. (que + konjv.)". "det tycks som om" (**tyckas**) återges med "il semble que + konjv." (motsvarande uttryck saknas under **förefalla** och **verka**). Ordet **tills** översätts med "jusqu'à ce que + konjv., jusqu'au moment où". I många andra fall ges inga upplysningar om modus. Se till exempel artiklarna **fordra, kräva; frukta, rädd; föredra; föreslå; förneka; förvåna, förvånad; glädja; möjlig, omöjlig; räcka; tvivla; undvika; vänta; önska**. I vissa fall är bristen på upplysningar särskilt påfallande, som när man i artikeln **frukta** läser "**jag fruktar att ...** j'ai bien peur que ..., il est à craindre que ..." där punkterna så tydligt pekar just på vad användaren inte får veta eller när man under **glädja** träffar på exemplet "**det glädjer mig att** je suis heureux [d'apprendre] que" där närvaron eller frånvaron av det som står inom klammer har betydelse för modusvalet. Att N sv-fr avstår från att ge klara upplysningar i så många fall av detta slag är enligt mitt sätt att se starkt att beklaga.

4. Avslutande synpunkter

Naturligtvis behövs det lexikon i olika storleksklasser. I Sverige har vi inte haft brist på mindre omfattande verk på det franska området, men under lång tid saknades tillfredsställande ordböcker i mellanklassen sedan de som kom ut före andra världskriget blivit alltmer otidsenliga. Det finns således anledning att glädja sig åt de tre verk som nu finns tillgängliga. Deras ordförråd avspeglar väl vårt moderna samhälle och de är utarbetade med kompetens och noggrannhet.

Av de två fransk-svenska ordböckerna är N & K den mest omfattande och hör hemma i det övre skiktet i mellanklassen. Den har som helhet en mindre konventionell karaktär än N fr-sv. Speciellt vinnlägger sig N & K om den pedagogiska sidan: mer detaljerade anvisningar om användandet ges och bättre uppgifter om främst verbens konstruktion och om modusbruket (även om man också i detta lexikon skulle önska större konsekvens på denna och andra punkter); ett antal viktiga ord beskrivs utförligt och överskådligt i specialartiklar; fler egennamn från religion, historia, konst, litteratur tas upp; de oregelbundna verbens former presenteras utförligare. Sammanfattningsvis tvekar jag inte att rekommendera N & K framför N fr-sv, men den senare kan vara ett bra komplement till den förra.

Med sina förhållandevis många uppslagsord och sitt begränsade artikelinnehåll framstår N sv-fr som något skelettartad, mer som en lista på separata ord än som ett effektivt hjälpmedel att kombinera orden så att de bildar fungerande texter. Naturligtvis kan användare på olika kunskapsnivå ha god nytta av det nya aktiva lexikonet, men det tillfredsställer bara en begränsad del av de behov som uppstår för den som är engagerad i skrivprocessen. Man måste generellt komplettera det, först och främst med en grammatisk handbok och detta också i fall när ordboken kunde ha försett användarna med nödvändiga upplysningar.

Jag är medveten om att åsikterna är delade i fråga om vad ett lexikon ska innehålla (frågan tas upp av Danell [1996:226]). En inte ovanlig uppfattning är att lexikon ska handla om ordförrådet, grammatiska handböcker om morfologi och syntax och att de bör avhålla sig från att tränga in på varandras områden. Min åsikt är tvärtom att tendensen att strikt hålla isär olika språkliga aspekter är fördärlig både när det gäller undervisning och utformande av hjälpmedel som lexikon och grammatikhandböcker.

Naturligtvis finns det åtskilliga syntaktiska problem som inte med framgång kan behandlas i ett traditionellt alfabetiskt lexikon, t.ex. tempusbruk och ordföljd. Konstruktionssätten vid verb, substantiv och adjektiv är däremot direkt knutna till de enskilda orden och måste följaktligen beskrivas så fullständigt som möjligt i ett lexikon (i det passiva men med än större nödvändighet i det aktiva). Detta innebär självklart inte att man bör avhålla sig från att ta upp de olika konstruktionstyperna i grammatikorna, där de kan behandlas mer systematiskt. Det franska modusbruket är också i betydande utsträckning bundet till ordförrådet. Att *proposer* och *éviter* är viljeverb och följs av konjunktiv, medan *promettre* och *décider* inte hör till denna kategori (vad man än kunde förmoda) bör alltså redovisas. Naturligtvis kan man diskutera hur långt man ska gå i en del fall: jag anser det självklart att ordboken har som uppgift att tala om (eller visa med exempel) att *croire* i normalfallet följs av indikativ. Att utreda det komplicerade bruket i fall som *Je ne crois pas que ...*, *Il ne croit pas que ...*, *Je ne croyais pas que ...* framstår däremot som svår genomförbart i ett lexikon av traditionell typ. Man kan trösta sig med att många grammatikhandböcker inte heller säger mycket på denna punkt och andra liknande.

Hammars *Svensk-fransk ordbok* är som redan framhållits starkt föråldrad i många avseenden. Ändå är det tveksamt om den kan anses helt överspelad: den är betydligt fylligare än N sv-fr på en del punkter när det gäller sådan kunskap som inte avspeglar det moderna samhället. Man kan i detta sammanhang nämna att Dalins fransk-svenska ordbok fortfarande gör tjänst i vår tid. Jag har hört två framträdande litterära översättare, Gunnel Vallquist och Jan Stolpe, vittna om att Dalins imponerande lexikon för dem förblivit ett värdefullt arbetsinstrument – 150 år efter sin tillkomst.

Jag anser att den som producerar franska texter även på ett elementärt stadium bör ta för vana att stödja sig på ett enspråkigt franskt lexikon av begränsade dimensioner. Utmärkta sådana saknas förvisso inte. Den som skriver på en mer avancerad nivå, vare sig det handlar om översättning eller obunden textproduktion, måste ha tillgång till det synnerligen rika material med konstruktioner, exempel, citat, idiom osv. som finns i exempelvis *Le Petit Robert* eller *Lexis*. Man har dessutom mycket värdefull hjälp av det semantiska hänvisningssystem som utmärker dessa lexikon (se Bornäs 1995). Låt oss konstatera att den totala textmassan i *Le Nouveau Petit Robert* är mer än fyra gånger större än den i N & K och över fem gånger mer omfattande än den i N fr-sv. N sv-fr i sin tur motsvarar till omfånget ca 80% av N fr-sv.

I den bristsituation på lexikonområdet som blev allt tydligare i Sverige på 1980-talet sattes åtminstone tre projekt igång för att skapa ersättare till Vising och Hammar. Ett av dem avbröts efter en tid, medan de två andra nu lett till resultat. Man måste beklaga att krafterna inte koncentrerats för att åstadkomma ordböcker i den riktigt tunga klassen, tillräckliga även för specialister av olika kategorier. Det är otvivelaktigt att arbetet med ett modernt lexikonprojekt med stora ambitioner måste bedrivas fortlöpande så att inte färdigställandet av en ordbok innebär att verksamheten avstannar. Vidare måste man inse att det numera är helt omöjligt för lexikonspecialister att behärska allt mer komplicerade fackterminologier. Det är ofrånkomligt att ett nätverk av specialister på olika fält upprättas. Så skedde vid utarbetandet av N & K där ett 30-tal "fackgranskare" bistod redaktionen. Inget motsvarande anges för Norstedts del.

Vid mitten av 1980-talet fick jag efter att i en tidningsartikel ha påtalat den bedrövliga lexikonsituationen i Sverige på det franska området kontakt med ett svenskt förlag. Efter en utredning föreslog jag då att Blinkenberg & Høybye (i första hand *Fransk-dansk ordbog*) skulle översättas till svenska. Förlaget var intresserat, förhandlingar inleddes med den danska redaktionen och option togs, men ekonomiska överväganden gjorde att planerna övergavs innan arbetet startat. Jag anser fortfarande att en sådan lösning vore naturlig. Jag underskattar inte svårigheten att "översätta" ett lexikon även från ett närliggande språk, men det måste vara betydligt mindre resurskrävande att göra det än att sätta igång ett nytt projekt. Man kan nämna att Blinkenberg & Høybyes ordböcker i allra högsta grad är att se som ett nationellt företag där ett mycket stort antal specialister engagerats för att fortlöpande rapportera om utvecklingen i fråga om franska och danska facktermer.

Om man betraktar den svenska lexikonhistorien på franskans område frapperas man kanske mest av hur lite de nyutkomna verken på grundläggande punkter skiljer sig från de äldre. Att vi nu står inför betydande förändringar verkar otvivelaktigt. Kanske kommer mer omfattande ordböcker inte i framtiden att vara tillgängliga i bokform utan bara i elektroniska versioner. Jag menar att det först är med den nya tekniken som riktigt effektiva hjälpmedel kan förverkligas. Särskilt gäller detta den aktiva funktionen. Eftersom textmaterialet på exempelvis en CD-ROM-skiva inte egentligen behöver begränsas av utrymmesskäl kan man skapa instrument för skriftlig produktion där den tvåspråkiga ordbokens fördelar kombineras med vad den som skriver har störst nytta av: de större enspråkiga lexikonens överflödande material och den utförliga grammatikhandbokens alla upplysningar.

Man behöver inte heller spara på encyklopediska inslag och till exempel stilistiska och andra anvisningar för skrivandet. Stavningskontroll är redan en banal företeelse i datorsammanhang och man kan våga hoppas på att en efterhand förbättrad rättningshjälp på det syntaktiska området kommer att vara tillgänglig inom en överblickbar framtid. Med hjälp av sökteknik som redan är utvecklad blir det betydligt lättare för användaren att snabbt nå fram till de relevanta upplysningarna även i ett mycket omfattande material än det är för närvarande i de större boklexikonerna.

Att producera hjälpmedel av denna typ kräver naturligtvis stor kompetens och stora arbetsinsatser, dvs. betydande ekonomiska resurser. Man kan undra om det är eller någonsin blir kommersiellt lönsamt att producera sådana instrument. Det är en angelägenhet för hela samhället att den stora kunskap om olika språk som finns i landet men i utspridd form samlas i databanker som kan tjänstgöra som underlag för framtida lexikonhjälpmedel av varierande typ och i olika storlekskategorier. Men vem har egentligen ansvaret för att vi när det gäller bl.a franska inte fortsätter att ligga en eller annan hästlängd efter våra grannländer?

Litteratur

1. Fransk-svenska och svensk-franska ordböcker

Dalin, A. F. 1842–1843: *Nytt fransyskt och svenskt lexikon*. Stockholm:

L.J. Hjerta.

Enwall, J. & Lötmarker, R. 1995: *Fransk-svensk ordbok*. Stockholm:

Natur & Kultur.

Hammar, Th. 1936: *Svensk-fransk ordbok*. Stockholm: Norstedts.

Möller, L. 1745: *Nouveau dictionnaire françois-svédois et svédois-françois*. Stockholm/Uppsala: G. Kiesewetter.

Schulthess, F. 1885: *Svensk-fransk ordbok*. Stockholm: Norstedts.

Schulthess, F. 1891: *Fransk-svensk ordbok*. Stockholm: Norstedts.

Vising, J. 1936: *Fransk-svensk ordbok*. Stockholm: Bonniers.

Detaljerade bibliografiska uppgifter om dessa verk ges i avsnitt 1.

2. Andra ordböcker

- Blinkenberg, A. & Høybye, P. 1984: *Fransk-dansk ordbog, I–II*. Anden reviderede og forøgede udgave. København: Nyt Nordisk Forlag Arnold Busck.
- Blinkenberg, A. & Høybye, P. 1991: *Dansk-fransk ordbog, I–II*. Fjerde reviderede udgave. København: Handelshøjskolens forlag. Nyt Nordisk Forlag Arnold Busck.
- Lötmarker, R. & Pioud, G. 1986: *Fransk-svensk fackordbok. Handel, ekonomi, juridik, förvaltning*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Le Nouveau Petit Robert. Dictionnaire alphabétique et analogique de la la langue française*. 1993. Paris: Dictionnaires Le Robert.
- Lexis. Dictionnaire de la langue française* 1999. Paris: Larousse-Bordas.
- Trésor de la langue française*, vol. 1–16. 1971–1994. Paris: Éditions du Centre National de la Recherche Scientifique. Gallimard.

3. Övrigt

- Bornäs, G. 1995: Traduire à coups de dictionnaire – monolingue. Le (Nouveau) Petit Robert comme dictionnaire d'encodage. I: *Moderna språk LXXXIX*, 2, 189–216.
- Bornäs, G. 1996: Rec. av Jeannie Enwall & Ruth Lötmarker, *Fransk-svensk ordbok*. I: *Moderna språk XC*, 1, 120–127.
- Danell, K. J. 1996: Rec. av Jeannie Enwall & Ruth Lötmarker: *Fransk-svensk ordbok*. I: *LexicoNordica* 3, 223–228.
- Muller, Ch. 1994: La nomenclature du T.L.F. I: *Le Français moderne* 62, 2, 135–140.
- Svensén, B. 1987: *Handbok i lexikografi*. Stockholm: Esselte Studium.